

HISTORICKÝ KONTEXT VZDĚLÁVACÍ STRATEGIE FIRMY BAŤA

Karel Kostka

Abstrakt: Zamýšlíme-li se nad moderním managementem vzdělávacích institucí dneška, neměli bychom zapomínat na zkušenosti úspěšných modelů minulosti. Mezi takové bezesporu patří vzdělávací strategie Tomáše Baťa a jeho firmy v období tzv. první republiky, tedy 20. a 30. léta 20. století, kdy československé školství procházelo významnými reformními změnami zejména pod vlivem americké pragmatické pedagogiky.

Abstract: When we contemplate modern management of educational institutions today, we should not forget the experience of successful models of the past. Among such models include, without a doubt, the education strategies of Tomas Bata and his company during the period of the so-called First Republic of the 1920s and '30s, when the Czechoslovak education system was undergoing significant reform changes under the influence, in particular, of American pragmatic pedagogy.

Klíčové slová: vzdělávání, Baťova škola práce, pokusné zlínské školství, školské reformy, pragmatická pedagogika.

Key words: education, the Baťa School of Work, Zlín's experimental education, education reform, pragmatic education.

1. Úvod

Tomáš Baťa (1876 – 1932) je považován za podnikatelskou ikonu Československa a Evropy první poloviny dvacátého století. Jeho přínos je badateli zkoumán zejména z hlediska uplatňování specifické podnikatelské pragmatické filozofie, zahrnující budování sociálně-ekonomického mikroimpéria šířícího se postupně ze Zlína do celého světa.

Jestliže v americkém pojetí často hovoříme o americkém fordismu jako o promyšleném logickém podnikatelském rámci typickém svými racionalizačními postuláty, pak obdobně hovoříme v evropském pojetí o batismu jako koncepci originálního propojení podnikatelských a sociálních aktivit, jejichž konstrukce byla nejen novátorská a pozoruhodná, ale především nadčasová.

Mohlo by se zdát, že přístupy, metody a prostředky, kterých Tomáš Baťa při řízení svého mikroimpéria užíval, už patří do propadliště dějin, že už nemají co nového současnému životu říci a dát. Takové hodnocení je velkým omylem – myšlenkový odkaz zlínského podnikatele je nejen bohatý, ale především poučný - jak v tom, co se mu naplnit zcela nedařilo, tak zejména v tom, co dosáhl, co vytvořil a zanechal přes svoji předčasnou tragickou smrt dalším generacím.

Batismus je specifickou formu československého podnikání, které se rozšířilo v konkrétních způsobech řízení do celého světa. V Baťově podnikatelsko-sociálním konceptu budování firmy a celkové reformy života hrála problematika přetváření a formování člověka zásadní úlohu. Otázka ztotožnění se lidí s Baťovým pohledem na svět, přijetí jeho pracovních a etických norem, respekt k jeho postojům, naprostá loajalita k firmě i osobnosti Tomáše Baťa,

schopnosť pracovať nejenom usilovne, ale i oddane, kreatívne a flexibilne, to boli kľúčové predpoklady pre úspešné prosazení batizmu.

Vzdělávání se stávalo od dvacátých let dvacátého století podstatnou součástí řídicí strategie firmy. O Tomáši Baťovi je známo, že považoval život i podnikání za soutěž – proto i vzdělávací systém požadoval postavit na základech soutěžení, a to tak, aby motivoval žáky a studenty k dosažení jednak co nejlepších výsledků ve srovnání s ostatními, jednak k dosahování konkrétních cílů – např. špičková znalost cizího jazyka předurčovala absolventa k práci v zahraničí, vítězství v soutěži technické zdatnosti předznamenávalo potencionální možnost pracovního místa ve vývojových pracovištích apod.

2. Baťův pragmatický přístup k podnikání a vzdělávání

Tomáš Baťa byl člověkem pragmatického založení, i proto se při svých amerických cestách (1904, 1919 a 1926) ztotožnil s americkým pragmatismem založeným na rozhodném směřování k praktickému užitku lidského chování, k popření jalového teoretizování a k tvrdému vyžadování kázně a dodržování stanovených pravidel. Už v roce 1904 ve svých 27 letech pracoval jako dělník v továrně v Lynnu (stát Massachusetts), poté ještě devět měsíců rovněž v dělnické profesi sbíral zkušenosti v Německu.

Baťův podnikatelský styl je dodnes užíván v mnoha firmách, a to nejenom ve fragmentální podobě, ale jako ucelený rámec vztahů uvnitř i vně firmy, přestože za osmdesát let, které uplynuly od Baťovy smrti, zaznamenal vývoj společnosti významný pokrok. Typicky průmyslová podoba společnosti 20. století přechází ve 21. století ve společnost informační, přesto hodnoty a postoje, které Tomáš Baťa vyznával v životě a podnikání, zůstávají i dnes jedním ze vzorů úspěšného a správného přístupu k životu i práci.

Připomeňme, že Tomáš Baťa „přispěl nebyvalou měrou k rozvoji oblasti střední Moravy a v mnoha směrech pozvedl kvalitu života místního obyvatelstva – zvýšil zaměstnanost, zavedl pravidelné vyplácení mezd, vypracoval významný sociální program, inicioval kariéerní růst svých zaměstnanců a jejich jazykovou vybavenost, podílel se na urbanistickém rozvoji města, podporoval rozvoj sociální zaopatřenosti ve městě: zakládání školek, stavbu moderní nemocnice, založení knihovny, vznik hudebních a sportovních spolků apod., stal se mecenášem umění, zasadil se o vybudování moderní dopravní infrastruktury, zavedl novátorské prvky v oblasti plánování, výroby, kontroly kvality výrobků, obchodu a služeb, budoval a financoval nejen své firemní školství v podobě tzv. Baťovy školy práce (založena v roce 1925, od roku 1919 jí předcházely firemní kurzy), ale podporoval i diferencované pokusné měšťanské školství po roce 1928. Zlín se stal státem ve státě, realizací amerického snu v moravské kotlině.“ (KOSTKA, Karel. FENOMÉN BAŤA A ZÁKLADNÍ PRINCIPY BAŤOVA ŠKOLSTVÍ. Sborník „Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů IX.“ Vydala Societas Scientiarum Olomouensis II. Poláchová Vašátková, J., Bačíková, A. (eds). 2012. ISBN 978-80-87533-03-1. s. 21)

Bylo by ovšem chybou hovořit pouze o moravské kotlině – Baťa své aktivity významně šířil mnohem dále – nejdříve v rámci Československa do českých zemí a na Slovensko, postupně pak do zahraničí.

Sledujeme-li první slovenské aktivity, musíme zmínit nejdříve zakládání podnikových prodejen, správkáren obuvi, sběren kůží, kovů a papíru. V 1931 Baťa kupuje zbankrotované koželužny ve Velkých Bošanech a v Nových Zámčích. Provozy přestavuje a modernizuje. Přípravuje plány na výrobu obuvi, ale tyto jsou přetrženy jeho smrtí. Vedení firmy Baťa přebírá Tomášův nevlastní bratr Jan Antonín Baťa (1898-1965), který v roce 1934 v blízkosti obce Batizovce v podhůří Vysokých Tater zakládá továrnu Svit na výrobu umělého hedvábí. Nedaleko Bošan v Šimonovanech pak v roce 1938 začíná stavět na zelené louce fabriku na výrobu obuvi a pro její pracovníky staví novou osadu, které dává jméno Baťovany. Baťovany se pak v roce 1948 spojují s Šimonovany pod společným názvem Baťovany. Po komunistickém převratu jsou pak v roce 1949 přejmenovány na Partizánske. Ze slovenských aktivit firmy Baťa zmiňme ještě v roce 1938 založenou společnost Darina se sídlem v Liptovském Sv. Mikuláši, která se orientovala na výrobu gumárenského a textilního zboží.

Všude tam, kde se rozšiřovaly aktivity firmy Baťa, rostl tlak na zvyšování kvalifikace místních lidí a na jejich vzdělanost. Není proto překvapením, že z míst, kde rostly akvizice Baťova impéria, proudily do Zlína zástupy mladých lidí, aby se vzdělávaly v jeho „Baťově škole práce“.

S růstem firmy a rozvojem strojí výroby se zvyšovaly nejenom požadavky na vzdělanost, ale i na odbornost a specializaci pracovníků. Provázanost vzdělávání s praxí a pragmatické sepjetí teorie s reálnými potřebami firmy je vzorem i pro dnešní školství. Všude tam, kde se dnes vzdělává „naslepo“ (a takových škol je dnes v Evropě drtivá většina) totiž hrozí velmi reálné riziko spojené s možnou neuplatitelností absolventů v praxi a potřebou jejich další rekvalifikace.

Právě komplexnost Baťova myšlení a schopnost pojímat podnik a jeho řízení nikoli jako prostředí s množstvím pouhých jednotlivých opatření, ale především jako vzájemně propojený a na sobě závislý systém s určitou podnikovou kulturou, v nichž jednotlivá opatření vychází z jasně definované vize, vedla k fenomenálnímu Baťově úspěchu. Přestože Baťa vystudoval pouze čtyři třídy obecné školy a byl pověstný svojí nedůvěrou ve formální vzdělávání, sám považoval přípravu mládeže na budoucí život a povolání za jeden z pilířů, na nichž závisí budoucnost firmy. Nemůže být tedy překvapivým zjištěním, že jako zlínský starosta (1922 – 1932) i jako podnikatel podporoval rozvoj školství, a to nejenom středního, ale i obecného a měšťanského.

Díky tomu, že absolventi Baťovy školy práce měli zajištěno pracovní místo ve firmě, bylo vzdělávání cílené a mělo charakter skutečné konkrétní přípravy na povolání. Samozřejmě i zde platilo baťovsky tvrdé pravidlo – pokud absolvent po přijetí do pracovního poměru nebyl schopen plnit normy, vykazoval časté absence, porušoval morální kodex firmy či nevystupoval k firmě loajálně, byl propuštěn. Jestliže jeho provinění bylo zásadní, dostal se na tzv. „černou listinu“, což znamenalo navždy zákaz přijetí na jakoukoli pozici do firmy Baťa.

Baťův odkaz je stále živý, a tak se k němu neustále vracíme a čerpáme z něho inspiraci - symbolicky dnes nese jeho jméno i jedna z nejmladších univerzit v České republice, zlínská Univerzita Tomáše Bati, což je výrazem skutečnosti, že i akademická obec se hlásí k Baťovu myšlenkovému dědictví.

Stejně jako za první republiky i v současnosti žijeme v demokratické tržní společnosti, ve které pragmatismus znovu nabývá na významu, přestože jeho uplatňování bývá často

vulgarizováno a zužováno na pouhé zdůvodňování nevybíravých, komerčních, sobeckých a účelových praktik, často jakoby s absencí etického a morálního rozměru u stylu některých podnikatelů. Baťa však jako občan i podnikatel velmi často právě morální rozměr podnikání a veškerého lidského konání zdůrazňoval, ostatně byl předmětem i jeho závěti. Uveďme alespoň několik slov z této závěti určených jeho nejbližším:

„První podmínkou prospívání našeho závodu jest, abyste se nedomnívali, že náš závod je jen Váš, jen pro Vás. Závod náš nebyl k tomu účelu zbudován, aby zajistil existenci jen jeho zakladatelům. Vyšší pohnutky to byly(...)V rozvoji našeho závodu spatřovali jsme rozvoj a zajištění blahobytu celého našeho kraje(...)Byla to touha tvořit, poskytnout stále a stále většímu množství lidu účasti na výhodách, které náš závod jak zaměstnancům, tak zákazníkům poskytoval. Pokud budete této velké ideji sloužit, potud budete ve shodě se zákony přírodními i lidskými. Jakmile ale budete pamatovat každý sám na sebe, jakmile přestanete sloužit svým závodem všeobecně, stanete se zbytečnými a padnete neodvratně.“ (BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně. Zlín. 2002. ISBN 80-7318-103-7. s. 180)

A dodejme ještě Baťovo krédo, kterým se vyjádřil ke školství, jehož kvalitu a úroveň považoval za nezbytnou podmínku budoucnosti firmy: „Vše, čemu se lidé učí, má mít nějaký cíl, má k něčemu sloužit. Učení musí sestoupit z nadvězdných prostor mezi lidi.“ (BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně. Zlín. 2002. ISBN 80-7318-103-7. s. 80)

Dokumentujme uvedená slova vzpomínkou pamětníka: „Bylo tedy poctou studovat u Baťi? No, ano. Já jako mladý muž bych nemohl odejít domů s tím, že mne vyhodili. To by byla nepředstavitelná ostuda. Oni nás vychovávali v duchu, že z nás budou vedoucí pracovníci. Ty předpoklady byly zvláštní. Už to, že jsme měli mít maturitu a očekávalo se, že skončíme někde v Indii.“ (KAŠPÁRKOVÁ, S. a kol. Vliv sociálního programu Tomáše Baťi a Jana Antonína Baťi na vzdělanost zlínského regionu. Historická tradice a současnost. Brno: Paido. 2010. ISBN 978-80-7315-195-9.s. 41).

3. Výuka praktického ekonomického a hospodářského myšlení jako základu spokojeného života

Při studiu archivních dokumentů dojdeme k závěru, že z hlediska managementu považoval Tomáš Baťa vzdělávání za jeden z hlavních pilířů, na kterých stavěla firma svoji budoucnost. A co považoval za základ dobré školy? Především výchovu k ekonomickému myšlení (dnes bychom terminologicky hovořili o finanční gramotnosti) a k osvojování si umění hospodařit. Hospodářské myšlení a jednání považoval za podstatu spokojeného života a přirozenou dovednost člověka – stejně jako mluvení, čtení či psaní. Často opakoval, že hospodářské myšlení musí být záměrně a důsledně v dětech pěstováno už od nejmladších let. Nešlo o nějaké libivé proklamace, naopak – o správnosti takového postupu byl bytostně přesvědčen a důsledně ho uplatňoval i ve výchově svého jediného syna Tomáše Baťi jn., stejně jako ve výchově žáků ve své „Baťově škole práce“.

Tomáš Baťa junior vzpomíná: „V Baťových školách mladých mužů a později i mladých žen žáci tři roky pracovali ve všední dny v továrně a večer a v sobotu se učili fyziku, chemii, technologii, výrobu. Dostávali stejný plat jako ti, kdo pracovali na plný

úvazek. Podstatnou částí výuky byla praktická ekonomika, sestavování rozpočtu, hospodaření s vlastními penězi.

Byla to tvrdá škola a řada studentů odpadla. Ti, kdo vydrželi, však odcházeli nejen s důkladným vzděláním, ale i se slušnými úsporami. Mnozí odcházeli jako průkopníci do Indie, Indonésie či Jižní Ameriky, aby se stali po dvacítce manažery. Někteří z nich později řídili celé oblasti, byli zodpovědní za desítky továren, stovky prodejen, tisíce zaměstnanců.

Kritikové téhle vzdělávací osnovy tvrdili, že žákům ukládá téměř vojenskou kázeň, zasahuje do jejich soukromí, zbavuje je svobody jednání. Nepochybuji o tom, že koncem dvacátého století by mladí lidé některé stránky tohoto režimu pokládali za nepřijatelné. Ale ve své době a vzhledem k tomu, že nováčci byli převážně chlapci a děvčata, kteří vyměnili vesnické hospodářství za rychle se rozvíjející průmyslové prostředí, nebyla tuhá kázeň na škodu. A rozhodně se nezdálo, že by sami žáci něco namítali.“ (SINCLAIROVÁ, Soňa. Baťa, švec pro celý svět. Melantrich. Praha, 1991. ISBN 80-7023-106-8. s. 8, 9)

Jestliže Tomáš Baťa uplatňoval pragmatický přístup ve svém životě i ve svém podnikání, zcela logicky jej považoval za nejsprávnější i ve vzdělávání – učení mělo být cílené, názorné, žák měl vědět proč se má něco učit, k čemu to bude sloužit a jaký to pro něho bude mít praktický význam. A hlavně – aby učení bylo zajímavé a smysluplné, mělo se co nejvíce propojovat se skutečným praktickým životem, aby si žáci dokázali věci, o nichž se měli učit, opravdu představit.

V roce 1932 Baťa napsal: Je třeba mluvit a učit se o o práci, která se koná v okolí žáka. V počtech, účetnictví by si žáci měli vzít účetní oddělení nějakého podniku a počítat se skutečnými a živými ciframi. Přírodopisu by se mělo učit na poli, v zahradě, v lese. A nemělo by se mluvit jenom o stromečku, ale také o jeho výnosnosti. (...) Rozdělte školní zahrady mezi tolik dětí, kolik jich má škola. Dejte každému dítěti kousek půdy, třeba metr nebo půl metru, a řekněte, že za ně odpovídá, že co si na ní vypěstuje je jeho. Nechte je, ať si samo prodá na trhu, co mu urostlo, ať si napíše příjem i vydání jaké mělo se svým kouskem půdy. Poradte mu, jak má hospodařit, co má vyzkoušet a jak si vyzkoušené zapisovat. Žádné dítě není tak neschopné, aby se tímto způsobem nenaučilo poznat cestu a způsob jak si vydobýt lepší živobytí.“ (BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně. Zlín. 2002. ISBN 80-7318-103-7. s. 80)

Z uvedených slov je dobře patrné, že pokrok a rozvoj společnosti spatřoval v cestě, kterou je snadné charakterizovat takto: zlepšení společnosti začíná u zlepšení člověka. A zlepšení člověka závisí na jeho schopnosti zajistit si práci a efektivním hospodařením s vydělanými prostředky následně i dobrý a spokojený život.

Jde o zdánlivě jednoduchou až primitivně vyhlížející tezi – ale položme si otázku, nakolik ji dnes v našich školách naplňujeme a zda ji přes všechny možné zákony, předpisy, vyhlášky, rámcové a školní programy, nařízení, řády a směrnice vůbec ještě jako manažeri škol vidíme a naplňujeme?

Žijeme samozřejmě v jiné době a v jiných poměrech, nicméně odborné vědomosti, znalosti a dovednosti, umožňující plnohodnotné zapojení do trhu práce, stejně jako finanční gramotnost, zůstávají i po téměř století nadále nezbytnou součástí znalostní vybavenosti absolventů škol a podmínkou jejich úspěchu v praktickém životě.

V dnešní informační době je přespřílišné bazírování na encyklopedických vědomostech přežitkem, dominantního postavení nabývá potřeba znalostí technik, metod

a postupů v získávání informací, jejich třídění, v osvojování si celé škály myšlenkových operací, které studentům umožní informace analyzovat, strukturovat, zpracovávat a na jejich základě přicházet s vlastními názory a závěry. Internet znamená velkou revoluci jako informační zdroj, avšak informace nejsou vždy přesné a spolehlivé.

Neměli bychom studenty učit jenom si pamatovat, ale především bychom je měli motivovat a vést k tomu, aby tvořili a vymýšleli. Schopnost tvořivosti a imaginace je tím, co člověka v rámci přírody předurčuje k tomu, aby svět nejenom užíval, ale také zveleboval, kultivoval a přetvářel. Má-li svoji roli plnit, pak mu musíme už ve školách vytvářet takové podmínky, aby se učil tvořivě myslet a pracovat, aby učení nechápal jako robotu a těžkou práci, ale aby za učení viděl i seberozvoj a zajímavý prostor ke své seberealizaci.

Baťa byl neobyčejně tvořivým člověkem, vizionářem, který své vize dokázal přetvářet a zapojovat do praktického života, a v mnoha směrech (školství nevyjímaje), předběhl svoji dobu. Jestliže uvádíme potřebu dnešních žáků učit se tvořivosti, pak řadu metod podporujících právě samostatnost a tvořivost již uplatňoval Baťa ve svých školách, ve kterých se snažil dosavadní dogmatické a pasivní pojetí převzaté ještě z rakousko-uherského školství přetvářet v moderněji pojatý systém, v němž není základem vzdělávání škola, nýbrž žák.

Je sice faktem, že nejenom Tomáš Baťa, ale celá pedagogická veřejnost po vzniku Československa žádala změny ve výchově a vzdělávání, hlasitě o nich hovořila, ale v zásadě se jakýkoli posun realizoval jenom pomalu a nevýrazně. Kritika tak hlasitě hovořila o něčem, co bylo třeba změnit, ale praktické změny se prosazovaly jenom těžko. „Kritice čelil i tzv. vnitřní život škol. Negativní hlasy zaznívaly na adresu nedostatečného respektu k individualitě žáků, k nedostatečně rozvinuté demokratické samosprávě škol a nedostatečné spoluúčasti žáků na spolurozhodování o záležitostech chodu škol či vyučování“ (KASPER, T., KASPEROVÁ, D. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada. 2008. ISBN 978-80-247-2429-4. s. 199).

V Baťou ovlivňovaných školách se uplatňovaly modernizační prvky velmi rychle a přes nedostatky „Malého školského zákona“ transformujícího do Československa přežitá a zastaralá ustanovení tzv. Hasnerova zákona, které dr. Leopold Hasner, rytíř z Arthy (1818 – 1891), sepsal a prosadil už před půl stoletím, přesně 14. května 1869, samozřejmě nemohly odpovídat požadavkům doby.

Baťa tak, jak byl zvyklý v podnikání, nečekal na nějaké rozhodnutí „shora“, ale aktivně sám budoval školy odpovídající jeho vidění světa – založené na individualismu a osobním přístupu, ale současně pěstující v žácích kolektivní duch a týmovou spolupráci, jejímž jádrem se stávala loajalita k firmě i k samotné osobě Tomáše Baťi.

V té souvislosti je třeba uvést, že Baťa vědomě a cíleně pěstoval kult osobnosti a po svých zaměstnancích i žácích škol, které podporoval, požadoval nejenom loajalitu, ale i vyznávání „Baťovského ducha“ a ztotožnění se s principy uplatňovanými ve firmě. Znamenalo to především ztotožnění se s filozofií firmy a s názory, představami a cíli jejího zakladatele.

„V roce 1925 připojil Baťa k závodům odbornou školu pro učně ve věku od 14 do 17 let. Tento „Internát mladých mužů“ byl jakousi kadetní školou Baťovy armády. Internát sídlí ve čtyřech mohutných budovách ze skla, oceli a betonu na horském svahu naproti továrnám.

Na 2500 mladých chlapců se tam každého roku vychovává praktickými i teoretickým kursy na Baťamany.

Jakmile se v posledních letních měsících objeví za výklady československých Baťových filiálek oznámení, že se přijímají žáci do zlínského internátu, začíná ve filiálkách nával uchazečů(...) Peníze a potraviny při vstupu do internátu nesmí vzít s sebou nikdo a rodičům je výslovně zakázáno po celá tři léta učení podporovati děti penězi, oděvem nebo potravinami právě tak jako žákům je zakázáno dávat rodičům něco ze svého výdělků. Dostane se jim poučení o tom, co rozuměti pod pojmem muž. Muž je podle Baťova pojetí individuum, které se dovede samo žít.“ (ERDÉLY, Evžen. Švec, který dobyl světa. Zlín: Archa, 1990. ISBN 59-078-90. Reprint původního tisku nakladatelství A. Kahler z roku 1932. s. 130, 131)

4. Baťova inspirace pro dnešní školství

V čem se může od Baťova školství poučit a inspirovat dnešní školství?

Především v důrazu na výběrovost učiva, učení činnostními metodami, cílenou výchovou, mezinárodní mobilitou i důrazem na rozvoj osobnostní a pracovní flexibility žáků.

Baťa nechtěl zůstat pouhým zlínským malopodnikatelem, měl globální cíle a pro jejich naplňování potřeboval dobře připravené odborníky, a to nejenom technologicky, ale též ekonomicky, jazykově a manažersky. Pochopil, že budoucí prosperita firmy i kraje záleží na dobře připravené mladé generaci. Nebál se do jejího vzdělávání investovat. Byl si vědom, že jde o dlouhodobou investici, u níž je obtížné počítat návratnost. Ale jako vizionář si byl návratností jistý.

Ani komunistům se přes veškerou snahu nepodařilo z paměti lidí vymazat Baťův odkaz. Připomeňme si, že z meziválečného veřejného školství podporovaného finančně Tomášem Baťou a metodicky vedeného Václavem Příhodou (1889-1979) a Stanislavem Vránou (1888-1966)), a z Baťovy školy práce, vzniklo v poválečném období veřejné, všeobecné, průmyslové a obchodní školství na Zlínsku, které komunisté převzali ve velmi dobrém stavu. Samozřejmě ho ideologizovali a zbavili některých „kapitalisticky a buržoázně“ orientovaných zásad, nicméně duch batismu se jim zcela vymýtit nepodařilo.

Je jenom málo oblastí lidského života, které by byly poznamenávány takovým množstvím změn, jako tomu bylo v československém, a posléze i českém a slovenském samostatném školství.

Můžeme konstatovat, že za posledních téměř sto let si prošlo školství v našich zemích rušným vývojem, a že se v něm jako v zrcadle odrážely a střetávaly vlivy západní a východní kultury. Prvotní „odrakouštění“ po vzniku Československa bylo střídáno pragmatickou amerikanizací a snahu o jednotné diferencované školství, válečná doba přinesla fašizující a germanizující tendence a národní socialismus, poválečná doba znamenala hledání oscilující mezi západně demokratickými principy a východními levicově orientovanými vizemi, po roce 1948 pak přišel tuhý ideologický tlak marxisticko-leninského pojetí socialismu a komunismu, šedesátá léta přinesla uvolnění a kosmopolitní tendence, normalizace po roce 1968 vrátila školství uniformitu socialistického rovnostářství, sametová revoluce doslova otevřela hráz liberalizaci a často i protichůdným pedagogickým koncepcím a současnost?

K objektívnemu hodnotení súčasnosti je potreba odstup, proto jednoznačně neodsuzujeme ani nechvalme. Nechajme analýzy našim nástupcům, ale pokusme se společně našemu školství vtisknout takovou tvář, za kterou se před našimi nástupci nebudeme stydět.

Považujme žáka a studenta za nejdůležitější objekt našeho snažení, respektujme jeho osobnost a vystupujme směrem ke studentům jako zkušenější kolegové. To, že na většině univerzit se dnes používá oslovení studenta „kolego“ ještě neznamena, že tím jsme učinili kolegiálnímu vztahu mezi učitelem a studentem zadost. Naopak – jestliže vyučující a zkoušející dává najevo svoji formální autoritu a formální převahu vůči studentům nepokrytě najevo, či se jí dokonce nechává nekriticky unést, pak oslovení „kolego“ působí kontraproduktivně, jízlivě a odpudivě.

Jestliže kvůli některému vyučujícímu odchází ze škol a univerzit řady studentů, pak nic nedejme na obecné proklamace toho, že onen vyučující je nebývale náročný a tudíž hoden obdivu. Naopak – připomeňme mu slova Jana Amosa Komenského, že neúspěch žáka je vždy neúspěchem učitele a ptejme se, kde onen tzv. náročný pedagog dělá chybu, proč neumí studenta namotivovat k lásce k disciplíně a předmětu, které vyučuje. Proč je neumí nadchnout a získat, proč se stal místo tvůrce likvidátorem a jeho studenti místo seberozvoje směřují k rezignaci. Připomínejme takovým pedagogům, že místo toho, aby své svěřence formovali směrem k silným, znalým a zralejším osobnostem, ve skutečnosti je deformují v nesebevědomé osobnosti postupně odmítající učení jako cosi nepříjemného a dehonestujícího.

Neztrácejme ze zřetele, že škola i dnes, stejně jako v minulosti, nejenom vyučuje, ale také vychovává a kultivuje – a to se týká všech typů škol od mateřských až po školy vysoké. Zasadujme se o to, aby naše školy byly praktické, aby se neutápěly v akademismu, jednostrannosti a teoretizování. Budujme ve školách řád a nezaměňujme svobodu s bezradnou anarchií. Nechtějme po žácích a studentech němé a nehybné naslouchání, ale v duchu aktivního života je vedme ke kritičnosti a tvořivosti.

Žijeme ve svobodném prostředí za příznivých poměrů, kdy máme možnost jako vedoucí představitelé škol ze svých pozic významně ovlivňovat úroveň našich škol. Nacházejme odvahu vyhledávat a zkoušet nové výchovné a vyučovatelské prostředky, nebojme se přiznávat chyby a omyly a hledejme nové a schůdnější cesty, jakými žákům a studentům ulehčit jejich touhu po poznání.

Vysílajme žáky a studenty v maximální možné míře na zkušenou do zahraničí. Existuje řada programů, které umožňují studentskou mobilitu za neobyčejně příznivých finančních podmínek (např. Leonardo da Vinci, Sokrates, Erasmus apod.), a využívejme zkušeností studentů ze zahraničních praxí přímo ve výuce.

To, o co se snažili moderní pedagogičtí reformátoři v průběhu uplynulých sta let za nejrůznějších společensko-politických režimů, máme dnes usnadněno – žijeme v demokracii a je jenom na nás, jak se svobodou, kterou demokracie svým občanům poskytuje, naložíme.

Není náhodou, že Baťovo impérium i Baťovo školství vzkvétalo v demokratické společnosti. Můžeme jistě namítat, že Baťa měl své úzké podnikatelské zájmy a svoje školství účelově zaměřoval s ohledem na potřeby své firmy, že na úkor humanitně orientovaných předmětů prosazoval předměty technicky, ekonomicky a hospodářsky zaměřené, protože

právě takové potřebovala jeho firma. Svým pragmatismem se nikdy netajil, ale vždy ho dával do souvislosti s životem, nezužoval ho na pouhou práci.

Nemůžeme si však nevšimnout, že převážná většina absolventů jeho škol byla skvěle připravena pro život i práci, že přes pěstovaný individualismus a touhu po osobním úspěchu se mezi žáky jeho škol uplatnil týmový duch a dodnes se absolventi sdružují a scházejí v Klubu absolventů Baťovy školy práce.

Můžeme konstatovat, že Baťovi se podařilo plnit velké cíle, a to i ve vzdělávání. Jeho účelně a hospodárně organizované školství s řadou motivačních podnětů dokázalo v žácích probudit tvořivé síly. Poučme se z historie, protože ona neznamená jenom zajímavý prostor pro bádání, ale především představuje pramen neocenitelné zkušenosti.

4. Závěr

Tomáš Baťa je pro nás příkladem toho, jak se vyrovnávat s výzvami, které před nás život staví. Přestože je znám především jako továrník, starosta a podnikatel, neměli bychom opomíjet ani jeho podíl na konstituování moderního pragmatického školství.

Celý svůj život zasvětil Tomáš Baťa práci, ale ne ve smyslu upachtěné dřiny, ale spíše ve smyslu budování mezilidských vztahů, společné touhy po úspěchu, nastartování modernizačních a rozvojových procesů apod. Ve všem svém konání viděl hlubší smysl, a ten se snažil vštěpovat i žákům škol.

Nežádal, aby žáci obětovali život práci, ale naopak, aby věnovali svoji práci a tvořivost životu. Baťa byl přímočarý, srozumitelný, a proto i oblíbený u svých zaměstnanců a žáků, a současně nenáviděný a osočovaný konkurencí.

Řídíme-li dnes školy my sami, inspirujme se Baťovým příkladem a odkazem, ať už jde o disciplínu, aktivitu, motivaci, etiku, morálku či úroveň komunikace a sociální odpovědnost.

Uzavřeme tento příspěvek ještě jednou citací Baťových slov, která jsou zdánlivě jasná a všeobecně přijímaná, a položme si otázku, nakolik je ve své práci učitelů, ředitelů, děkanů a rektorů opravdu naplňujeme: „Pokud jde o metodu vyučovací shledal jsem, že nejvíce chyb se dělá v tom, že se nevychází ve škole od dítěte.(...)Takovým vyučováním by se vyučovaly nejen děti, nýbrž i rodiče, protože toto vyučování by přinášelo vědomosti, kterých potřebují k dennímu životu. Zvýšilo by to jejich výdělečné schopnosti a budovalo přátelství mezi školou a rodinou. Tak by se peníze věnované na školu ihned vrátily tam, odkud přišly, k občanstvu.“ (BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně. Zlín. 2002. ISBN 80-7318-103-7. s. 83)

Použitá literatura

BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně. Zlín. 2002. ISBN 80-7318-103-7.

ERDÉLY, Evžen. Švec, který dobyl světa. Zlín: Archa, 1990. ISBN 59-078-90. Reprint původního tisku nakladatelství A. Kahler z roku 1932.

KAŠPÁRKOVÁ, S. a kol. Vliv sociálního programu Tomáše Bati a Jana Antonína Bati na vzdělanost zlínského regionu. Historická tradice a současnost. Brno: Paido. 2010. ISBN 978-80-7315-195-9.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada. 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.

KOSTKA, Karel. FENOMÉN BAŤA A ZÁKLADNÍ PRINCIPY BAŤOVA ŠKOLSTVÍ. Sborník „Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů IX.“ Vydala Societas Scientiarum Olomouensis II. Poláchová Vašátková, J., Bačíková, A. (eds). 2012. ISBN 978-80-87533-03-1.

SINCLAIROVÁ, Soňa. Baťa, švec pro celý svět. Melantrich. Praha, 1991. ISBN 80-7023-106-8.

Kontaktní údaje:

PaedDr. Karel Kostka

**Ústav pedagogiky a sociálních studií
PdF Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc**

Tel.: +420 603 259 095

cubeca@seznam.cz